

Lázár Csilla, Ferencz-Salamon Alpár

Mindennapi kreativitás az iskolában – egy Erasmus+ projekt tanulságai

Rendszerszintű kihívások dióhéjban

Közoktatásunk „válságának” megannyi jeleként a közbeszédben gyakran hallunk a vizsgaeredményekről, átmenési arányokról, iskolai ranglistákról, más számszerűsített mutatókról. Mintha az oktatás végső, számonkérhető célja önmagának, a rendszernek a működtetése lenne. Sokkal kevesebb szó esik a gyermekek igényeiről, arról, milyennek kellene lennie az iskolának, amely a gyermekek összetett lelki-szellemi testi épülését segíti. A „sikertelenség” okaként a pedagógusok joggal hivatkoznak arra, hogy a munkájukat merev keretek lehetetlenítik el, a központosított tantervek „megkötik a kezüket”, és a hatalmas mennyiségű tananyag „leadása” csak hagyományos, a pedagógus szólamára instrumentált módszerekkel lehetséges. De kevesen hajlandók tudomást venni arról, hogy a tananyag és a tanterv követelményeinek alárendelt iskolai „tanítás” szöveg ellentétben áll a gyermekek megváltozott oktatási-nevelési igényeivel. Már-

Jukka Sinnemäki osztálya a Jyväskyläi Keresztény Iskolában

pedig a gyermekek szívesen és sokat tanulnak, nem feltétlen az iskolában. Tapasztalati úton, élmények hatására, ingergazdag környezetekben, ahol adott az egyéni választás lehetősége, ahol biztonságban érzik magukat, ahol önmaguk lehetnek, ahol számukra érdekes dolgokat tudhatnak meg a világ működéséről, ahol olyan készségeket fejleszthetnek, amelyekről úgy érzik, szükségesek a mindennapi élethez. Miközben számos pedagógus munkáját a monodiszciplinaritás, a másoktól elkülönülő, elszigetelt, egyéni munka jellemzi leginkább, addig a huszonegyedik század fiataljait a kapcsolatteremtés, az ingergazdag körülmények közötti választás lehetősége, a megszerzett élmény megosztásának igénye motiválja.

Egy Erasmus projekt, apró rés a falon

A 2017 őszén elindított *Mindennapi kreativitás* című Erasmus projekt keretében gyakorlatias megoldásokat kerestünk a fentebb röviden vázolt kihívásokra. Arra kerestünk választ, hogy mit tehet a pedagógus azért, hogy biztonságos környezetet, ugyanakkor intenzív, valóban személyiségformáló élményeket biztosítson az iskolán belül, ezáltal arra ösztönözve a gyerekeket, hogy örömmel tanuljanak. Mivel tehetjük az iskolai tanulást vonzóbbá a gyermekek számára?

Általánosan alkalmazható „receptekben” nem hiszünk, a projekt által ajánlott megközelítés csupán egyike a lehetséges megközelítéseknek. Ennek alapfeltevése, hogy az iskolai környezet alkalmasabbá válik a valódi, hatékony és élményszerű tanulásra, ha a tanulás-tanítás valamennyi aspektusában növeljük a kreativitást. A „mindennapi kreativitás” a mi értelmezésünk szerint kontextusba ágyazódó, kétirányú folyamat az egyéni résztvevők (diákok és tanárok) és a szociális, kulturális, gazdasági struktúrák (iskola, tágabb oktatási rendszer, iskolán kívüli entitások, helyi közösségek, cégek stb.) között. Ha a tanulók ebben a folyamatban szabadon mozoghatnak, sokkal inkább alkotókká és gondolkodókká válhatnak, mint a tudás egyszerű fogyasztóivá és utánozóivá. (A kreativitás ezen értelmezését Pamela Burnard *összetett zenei kreativitásokat* leíró, a finn kollégák által megismert elméletéből merítettük, a „kreativitások” kifejezést következetesen így, többes számban használja a szerző.) A kreativitás ezen, kontextusban való értelmezését alapul véve hoztunk létre tanári önreflexiót és tanári (ön)képzést segítő eszközöket, amelyeket az alábbiakban röviden bemutatunk. A Jyväskyläi Egyetem Tanárképző Tanszéke kutatói és tanárai végezték a tudományos, a Spektrum Oktatási Központ munkatársai pedig a technikai koordinációt. A nemzetközi (hollandiai, olaszországi, magyarországi és romániai magyar) projektcsapat aktív közreműködésével létrehozott eszközök és tananyagok több nyelven is mindenki számára ingyenesen és szabadon hozzáférhetőek, illetve mind elérhetőek a projekt honlapján: www.creativeschools.eu.

Önértékelés, továbbképzés, önképzés – eszközök a mindennapi kreativitásért

Elsőként készült el (igényfelmérés céljából, de az egyszerű kérdőíves felmérésnél ambiciózusabb céllal) a *Kreativitás önértékelő tanároknak* nevű online, interaktív eszközünk. Az önértékelő eszköz létrehozásakor a Burnard által (zenei alkotásokra) kidol-

gozott kreativitás-modellt alkalmaztuk az oktatási környezetre, és olyan kérdéssort állítottunk össze, amely három kategóriában reflektált a tanárok mindennapi kreativitást ösztönző nevelési „szokásaira”, gyakorlatára: 1. Mennyire változatosak az általam az oktatásban alkalmazott technikák és eszközök? 2. Mennyire változatosak az általam alkalmazott módszerek és stratégiák? 3. Milyen minőségű az együttműködésem a tanulókkal? Az önreflexiós folyamat végén generált egyéni eredményeket elmentheti a pedagógus, különösen azért, mert a kapott pontszámokat rövid „tanácsok”, illetve további megfontolandó pedagógiai szempontok, felvetések is kísérik. (Az érdeklődők a www.creativeschools.eu honlap magyar verziójának főoldaláról elérhetik az eszköz magyar változatát.)

Biztonságos és egészséges mozgást segítő eszközök Jukka Sinnemäki osztályában

Az önértékelő segédeszköz eredményeit (mintegy 800 tanár végezte el az önértékelő tesztet 2019 novemberéig) felhasználva a Jyväskyläi Egyetem vezetésével a projektcsoport létrehozott egy „blended” (online és tantermi foglalkozásokat ötvöző) tanári továbbképzést. A 2018 szeptembere és októbere folyamán a Jyväskyläi Egyetem Moodle platformján zajlott képzést követte a november 18–24. között megtartott intenzív finnországi képzés, amely során iskolalátogatások, meghívott előadók által tartott workshopok, valamint az iskolalátogatások tanulságait feldolgozó, nemzetközi együttműködésben zajló tevékenységek váltakoztak. A képzés moduljai az alábbi fejlesztendő területeket célozták meg: a tanulási tér tudatos alakítása és a multiszenzoros tanítás; az alkalmazható készsé-

gek fejlesztése a tanításban; az iskolai interakció és oktatási technológia; tantárgyak összekapcsolása a tanítás és tanulás során (pl. multidiszciplinaritás, interdiszciplinaritás). A képzést követően a résztvevő pedagógusok helyi, kreatívfejlesztési projekteket dolgoztak ki, amelyeket osztályaikban, tanintézményeikben, közösségeikben valósítottak meg, építve az online anyagokra és a helyszíni (finnországi) képzésre.

Az adott finanszírozási keret összesen húsz, azaz partnerországonként mindössze öt-öt pedagógus részvételét tette lehetővé ezen a képzésen, de a képzés online része bárki számára elérhető a projekt honlapján keresztül, angol, magyar, román, olasz és holland nyelven egyaránt. És hogy a képzés, különösen a finnországi iskolalátogatások tanulságait ne csak húsz tanár élvezze, a finnországi kutatócsoport szerkesztésében megjelentetünk egy tanári kézikönyvet is. Az *Európai iskolák belső kreatív erőforrásainak erősítése finnországi példák alapján* című tanári kézikönyv (szerkesztők: Szabó Tamás Péter, Fenyvesi Kristóf, Gomathy Soundararaj, Tea Kangasvieri) szintetizálja a teljes képzési folyamatból lecsapódott tanulságokat, eredményeket, jó gyakorlatokat, gazdagon illusztrálva a finnországi és más iskolák „látványos” innovációit szemléltető fényképekkel.

Lázár Csilla (Spektrum Oktatási Központ) az Iskolai kreativitás vásár és konferencia keretében bemutatja az Erasmus projekt eredményeként létrejött kézikönyvet

Mivel a „kreativitás” értelmezése számos kérdést vetett fel a projekt során, a projekt időben utolsó szellemi termékeként készül egy ún. *Útmutató kreativitást ösztönző pedagógusok számára*. Az útmutató konkrét tanácsokkal, lépésenkénti eligazítással és – a továbbra is kulcsfontosságúnak taksált – ön-reflexiót támogató kérdésekkel kíván segítséget nyújtani az egyéni gyakorlatuk vagy iskolai közösségük kreativitását fejleszteni kívánó pedagógusoknak. A hamarosan elkészülő újabb kiadvány ugyancsak a projekt honlapján lesz elérhető.

Mindennapi kreativitás – „helyi termék” nemzetközi és helyi összetevőkből

Az európai oktatásemélet számos tanulmánya és a gyakorlati tapasztalatok is azt mutatják, hogy nem lehetetlen küldetés az iskolát vonzóbb és kreatívabb környezetté tenni. Az egyik ilyen, kidolgozott elméleti háttérrel rendelkező, folyamatosan fejlesztett, sikeres „kísérlet” a finn oktatási rendszer. A finn alapfokú oktatás Nemzeti Alaptanterve (melynek rövidített változata letölthető innen: <http://bit.ly/FinnishCurriculum>) az iskolai kultúra tudatos alakítására és az integratív megközelítésre fókuszál. A tanterv kulcskifejezései, amelyek (túlzás nélkül) a kerek világ pedagógiai szakértőinek érdeklődését felkeltették: a tanulók aktív bevonása, a tanulás „jelentőségteljesége” (érteni, mi a tanul-tak jelentősége), a tanulás és az interakció örömeinek biztosítása; a tanulók egyedi, egyéni értékeinek felfedezése; mindenki egyéni joga a legmagasabb szintű oktatáshoz; tantárgyak közötti párbeszéd és integráció; az értékelés átértelmezése a tanulás szolgálatában.

Bármennyire is „mágikus” (és hatékony) a finn oktatási rendszer, meggyőződésünk, hogy a változások az iskolákon belül csak az alapoktól kezdve, az egyes iskolák és közösségek belső erőforrásaira, belső értékeire és helyi kultúrájára építve következhetnek be. A finn oktatási intézmények kreativitásra nevelő rendszerének megismertetése mellett a projektünk fontos célkitűzése volt az is, hogy segítsük a tanárok közötti, kulturális, földrajzi, tantárgyi és másmilyen határokon átnyúló együttműködést, szorgalmazzuk a pe-

Ferencz-Salamon Alpár, a József Attila Általános Iskola igazgatója a konferencia résztvevőit üdvözlí

dagógusaink gondolkodásában és mindennapi gyakorlatában jelen levő kreativitás felismerését és értékelését.

A projekt során számos üzenethordozó és véleményformáló, paradigmaváltást elősegíteni hivatott műhelyfoglalkozást, pódiumbeszélgetést és más rendezvényt szerveztünk mind az öt országban, Finnországban, Hollandiában, Olaszországban, Magyarországon és Romániában is. Egyik ilyen „üzenethordozó” eseményünk volt a 2019. október 24-én Csíkszeredában megtartott *Iskolai kreativitás vásár és konferencia* című rendezvény, amelynek a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége, valamint a Hargita Megyei Tanfelügyelőség is szakmai partnere volt.

Iskolai kreativitás vásár és konferencia – pozitív megközelítések, együttműködés, inspiráció

A Spektrum Oktatási Központ és a csíkszeredai József Attila Általános Iskola által együttműködésben szervezett rendezvény fő célja az volt, hogy kölcsönös tanulási lehetőséget kínáljunk Hargita megye pedagógusainak, számba véve a tanintézményeink csendes mindennapjaiban jelen levő kreatív pedagógiai kezdeményezéseket, projekteket, jó gyakorlatokat, elsősorban olyan fejlesztendő területeken, amelyek általában kevesebb hangsúlyt kapnak.

Az Iskolai kreativitás vásár és konferencia közönsége

A következő „területekről” neveztek be módszereket, projekteket a tanárok, majd 10 perces előadás vagy kiállítás formájában be is mutatták azokat: aktív tanulás, tapasztalati úton való tanulás, a különféle tantárgyakat tanító tanárok közötti együttműködés, a gyermekek problémamegoldó képességének fejlesztése, az információs technológia oktatási célú használata, az interaktív oktatási módszerek használata, a személyre szabott, differenciált tanulás, a tanulási szükségletek és célok közös – tanár és diák által való – megfogalmazása, a művészetek és természettudományok összehangolt oktatása, a motiváló tanulási környezet kialakítása, a tanulók véleményének, meglátásainak újszerű maghallgatása és tanítási folyamatban való alkalmazása.

A Csicsergők gyerekkórus a József Attila iskolából

A programon tizennyolc pedagógus vett részt rövid plenáris előadással vagy a rendezvény helyszínéül szolgáló épület előterében felállított standokkal. Bemutatóik során a látogatók többek között projektalapú, kíváncsiságorientált természettudományi, helyismereti és közösségfejlesztési kezdeményezéseket ismerhettek meg, de láthattunk 3D nyomtatót is működés közben.

Csíksszentimrei gyerekek kreatív történelemtanulásról szóló standja

A plenáris előadásokon a nemzetközi előadók mellett megszólaló helyi pedagógusok élményinformatikával, speciális nevelési igényű gyermekeknek szóló színes kotta-módszerű zeneoktatással, iskolai TV stúdió-projekttel, vállalkozói ismeretek fejlesztését elősegítő kezdeményezésekkel, a Montessori módszer hagyományos oktatásban való adaptálásának lehetőségeivel, élményalapú történelemoktatással, néptáncalapú, játékos matematika-oktatási módszerekkel ismertették meg a nagyszámú, közel 250 fős közönséget.

Ulwila zeneoktatási és zeneterápiás módszer bemutatása (László Katalin)

Szabó Tamás Péter, Tea Kangasvieri és Olli Merjovaara, a Jyväskyläi Egyetem tanárai

Az „újpedagógia” misszionáriusa

Az *Iskolai kreativitás vásár és konferencia* egyik fontos mozzanata Jukka Sinnemäki, a Jyväskyläi Keresztény Iskola pedagógusának szakmai előadása volt. A finn oktatási innováció egyik éllovasa, a *Global Teacher Prize* (A világ legjobb tanárai) döntőse (2018), illetve a *Global Teacher Award* (Globális tanári díj) innovációs nagydíjasa (2019), a finnországi képzési hetünk iskolalátogatásainak egyik házigazdája *A jól-lét a tanulás és siker alapja* címmel tartotta előadását.

Jukka Sinnemäki, a Jyväskyläi Keresztény Iskola tanára

Jukka Sinnemäki előadásának visszatérő motívuma, kulcs-üzenete az volt, hogy a tanár legfontosabb feladata megérteni a rá bízott gyermekeket, nem csupán a cselekedeteik és az eredményeik alapján ítélni meg őket, hanem értékelni őket önmagukért, gondoskodni a jól-létükről, hiszen egy „nem-jól” levő gyermekkel szemben illuzórikus elvárás, hogy tanuljon bármit is.

A tanárnak igazi kapcsolatot kell kiépítenie a gyermekekkel, olyan kapcsolatot, amely biztonságot ad a gyermekeknek, és megteremti a tanulás előfeltételeit. „A jó kapcsolat létrejötte nem lehet az erőforrások függvénye, nem lehet az oktatási rendszer függvénye: Azon gondolkodjunk, hogyan jön létre az igazi találkozás a gyermekkel, hogyan érti meg a gyermek a velünk való találkozáskor, hogy ő egy különleges gyermek, hogy hiába van hétmilliárd ember a földön, senki nem pont olyan, mint te.” Nem a messziről jött „szakértő” mindentudásával adott elő, sokkal inkább arra próbálta rávezetni a hallgatóságát, hogy nem elsősorban a rendelkezésünkre álló erőforrásoktól, a rendszer természetétől és a helyi kultúrától függenek – ahogyan ő fogalmazott – a tanulás „sarokkövei”: a biztonság, a kapcsolat, a barátok, a közösséghez tartozás érzése, a bizalom, az elismerés, a motiváció és szenvedély, az egyéniség tisztelete és az általános jól-lét érzése.

Jukka Sinnemäki hatodikosai körében

Pedagógiai küldetését a következő mondatban foglalta össze: „A tanulás akkor következik be, amikor meglátjuk a láthatatlant minden gyermekben.” Ebben a mondatban

tulajdonképpen húszéves tanári pályájának tapasztalatait szublimálta Sinnemäki, hangsúlyozva, hogy az ő pályája során milyen fontos szerepe volt a kudarcoknak, tévedéseknek is. Fiatal tanárként szembesült azzal, hogy több diákjáról „nem derült ki semmi különös”, amíg tanította őket, pedig később kiváló szakemberekké, sportolókká váltak. Ő maga is aktív sportoló lévén különösen az általa meg nem látott sporttehetségek révén szembesült azzal, hogy tanárként alighanem semmit nem tud a gyermekek igazi énjéről. Egy másik példában egy renitens, nehéz sorsú lánytól kapott nagy mesterségbeli tudásról és rendkívüli művészi érzékről árulkodó festményt. A mindenkiel konfliktusban élő, az iskolát is egyre ritkábban frekvenciáló diáklányról korábban senki nem tudta, a rajztanára sem, hogy a youtube filmekből tanul festeni, és különösen tehetséges. Ezek a felismerések szabtak új irányt Jukka Sinnemäki életének, aki egyre inkább „haszontalan” tanárnak érezte magát, és elhatározta, hogy megpróbálja megérteni a gyermekekben mindazt, ami a tíz százaléknyi látható „felszín” mögött van. Innentől vezetett be egy komplex megfigyelési rendszert – a szülőkkel egyetértésben természetesen –, melynek keretében digitális szenzorokkal monitorizálta a gyermekek fizikális állapotát (alvás, étkezés, mozgás), majd a kapott képet interjúkkal egészítette ki, hogy a gyermekek kapcsolatait, lelki gondjait, aspirációit is jobban megértse. Az előadás utáni kérdésekben újra felmerült a szülők iránti bizalom kérdése. Sinnemäki őket tekinti legfontosabb partnereinek a nevelésben, ami a mindennapok szintjén azt jelenti, hogy a szülőktől azt kéri, ahányszor csak tudnak, lehetőleg minél gyakrabban jöjjenek be az iskolába, hogy lássák, mi történik ott a gyer-

A sporteszközök használata és teázás közben nő az olvasási kedv

mekeikkel. „A szülők és tanárok egymásra vannak utalva abban, hogy együtt fedezzék fel a gyermek láthatatlan oldalát, és aszerint cselekedjenek a gyermek jól-léte érdekében.”

A gyermekek monitorizálásából származó adatok, grafikonok alapos kiértékelése után születtek meg az egyéni fejlesztési tervek, amelyek első lépcsőfoka mindig a fizikai jól-lét elérése volt. Volt olyan diákja, aki a táplálkozásán, más az alvási szokásain, más a fizikai aktivitási szintjén akart változtatni. Az „ami a gyermeknek a legjobb az adott pillanatban” elv szerinti értelmezése adott esetben azt is jelenthette, hogy a (maga vagy családja hibájából) kialvatlanul érkező gyermeknek megengedte, hogy aludjon kicsit az iskolában, mert semmilyen más tevékenységre nem lett volna képes azon a reggelen. Másik „radikális” kezdeményezése, hogy a gyermekek kérésére és az ő közreműködésükkel felszerelte osztálytermét a biztonságos és egészséges mozgást segítő és ennek kultúrájára nevelő sporteszközökkel, olyan támogató környezetet teremtve, amelyben a gyermekek türelmesebbek, kitartóbbak, céltudatosabbak lettek. Elmondása szerint az autonómia biztosítása, a kompetencia és a kapcsolatok fejlesztése által lényegesen fejlődött a gyermekek belső motivációja is, a gyermekek „kezükbé vették a sorsukat”.

A lassacskán végbemenő változások egészen meglepő és messze ható következményekkel bírtak: javult a motivációs szint, javultak a teszteredmények (matematikából egy év alatt a kísérletben részt vevő osztály átlagát tekintve 1,3 ponttal, a miénkhöz hasonló 4–10-es pontrendszerben.) De ami még fontosabb: a változások a gyermekek egészségét is kedvezően befolyásolták. „Sok gyermek jött hozzánk mindenféle diagnózissal,

Zöld növényzet Jukka osztályában

és amikor – a szülők engedélyével – elkezdtük az életvitelüket megváltoztatni, a kihívások nagyobb része egyszerűen eltűnt.”

Egy másik „házi-kutatás” eredményeiről is beszámolt, ez a gyermekek stressz-szintjét vizsgálta, és ennek alapján próbáltak változásokat eszközölni mind az iskolai tevékenységekben, mind pedig – ha erre szükség volt – a gyermekek otthoni életében. Szemléletes grafikonon mutatta, ahogyan az általa vizsgált gyermekcsoport hétfői „ideális” energiaszintje a hét végére kritikus szint alá zuhan. Egy érzékletes példával szemléltette, hogy ezt miért nem kellene természetesnek tekinteni: „A gyárakban a gépeket, amelyek nem működnek 100%-on, mielőbb megjavítják, vagy újakra cserélik. Nem akarom azt mondani, hogy mi emberek 100%-on működünk, senki nem tudja, mit jelent itt a 100%. Csak azt akarom mondani, hogy az nincsen rendben, hogy a gyermekek nincsenek jól az iskolában, az nincsen rendben, hogy a gyermekek a hét vége felé képességeiknek csak egy töredékét használhatják.” Általános meglátása, hogy a „kevesebb tanításra, több tanulásra” volna szükség, amikor a tanár „hátrébb vonul” az oktatás „frontvonalából”, mondjuk kevesebbet beszél, és több időt szán a megfigyelésre, értelmezésre.

Ami a kiváló PISA-eredményeket illeti (a PISA egységes felméréssorozat, amely három területen – alkalmazott matematikai műveltség, alkalmazott természettudományi műveltség és szövegértés – vizsgálja a 15 éves tanulók képességét a programban részt vevő országokban), ez Sinnemäki szerint a finn oktatásba befektetett ötven évnyi munka eredménye, mintegy „mellékterméke” annak, hogy „megtanítottuk a gyermekeket tanulni és emberségesnek lenni”. Minden olyan igyekezetet, mely ezen alapelvek komolyan vétele nélkül, erőltetett „dreszírozással” próbál jobb PISA-eredményeket produkálni (Ázsia egyes országaiban a hetvenórás iskolai hetet sem tartják túlzásnak!), károsnak tartja. „A tanárok pozitív bátorítása és a belső biztonságérzet alkotják a hatékony tanulás alapját. A PISA-hisztéria, ahol a hirdetési fények gyors győzelmet ígérnek a sikerhez, nem vezetheti le az iskoláinkat a civilizáció és oktatás ösvényéről.”

Jukka Sinnemäki igyekezete természetesen nem korlátozódik a gyermekek fizikális állapotának kutatására, sőt felismerte azt is, hogy a gyermekek holisztikus szemlélete nem kisebb terhet rak a tanárookra, mint hogy ők legyenek a „kapocs” a gyermek fragmentált világának darabjai között: a tanárok és szülők, a sportklubok és baráti társaságok, és legfőképpen az internet, okostelefon és közösségi hálók izolált körei nem maradhatnak fehér foltok a tanár számára, ha valóban meg akarja érteni a gyermeket. Egy gyermek esetében, aki egy iskolai napon jó esetben 8 órát alszik, 6–7 órát van az iskolában, átlagosan 30 percet tölt a szüleiével (finn felmérés, nálunk vajon hogy van ez?), és átlag 6–8 órát van képernyő előtt, vajon lemondhatunk-e arról, hogy megismerjük, milyen értékrenddel szembesül az ideje legnagyobb részét kitöltő „képernyőzés” közben? „Ha változást akarunk elérni, nem elég tanítani (mondani), hogy mi a jó vagy rossz. A változáshoz énnekem is tanulnom kell.”

Folyamatosan hangsúlyozta, hogy a jobb tanulás és főként a tanulás feltételeinek (kapcsolat, bizalom stb.) megteremtése érdekében valószínűleg minden pedagógus más eszközöket érez kézenfekvőnek. Tehát szó sincs arról, hogy az ő módszereit receptre írná a pedagógusoknak. A módszerek részletes bemutatása adta az előadás hitelét, és kétség-

telenül elindított minden hallgatóban egy reflektálási folyamatot, annak végiggondolását, hogy „mi történik, ha sikerül motiválni a gyermekeket, sikerül meggyújtani a „gyertyát” náluk. Hogy ne csak a tanár gyertyáját égessük, de mindenkiét, akinek a tanulásban szerepe, érdeke van.”

Jukka Sinnemäki kétségtelenül bátor pedagógus, a legbátrabbak közül való. De éppen ezért a példája kiválóan alkalmas arra, hogy másokat is bátorítson. Ez történt Csíkszeredában is, sok jól

célzott üzenettel: „Nem létezik egyetlen jó megoldás az új oktatás felépítésére: változások sorozatára van szükség, amelyek átalakítják a működési kultúra egészét. Pionírokra és misszionáriusokra van szükségünk, szabályszegőkre és új szabályok megalkotóira. Rád van szükségünk.”